

ELEMENTE DE STILISTICĂ ALE SONATEI ROMANTICE

Prof. Ciurezu Gheorghe
Școala de Muzică Câmpulung

Romantismul a apărut la sfârșitul secolului al XVIII-lea, când artele au intrat într-o nouă etapă a emancipării lor. Artiștii nu mai doreau să accepte rigorile esteticii clasice, întrucât o considerau mult prea limitată pentru bogăția de idei a spiritului lor creator. Astfel, romantismul reînvie arta, aducându-i un nou suflu și o notă accentuată de subiectivism. Curentul s-a manifestat mai întâi în literatură și teatru, iar mai apoi în artele plastice, arhitectură și muzică, ba chiar și în unele domenii științifice: istorie și domeniul juridic.

Se consideră că romantismul a apărut datorită interesului tinerilor artiști manifestat pentru scrierile lui Jean –Jacques Rousseau („Confesiuni,, , „Noua Heloiză,,), în care amintește importanța sentimentului – element opus rațiunii. O altă lucrare importantă este cea a lui Goethe, „Suferințele tânărului Werther,, , în care accentul este pus pe individ.

Dacă în clasicism se urmărea frumusețea dată de regularitatea trăsăturilor, în romantism se promovează frumusețea neregulată, dată de varietate și originalitate. În locul principiului echilibrului și calmului, apare acum o abordare agitată, debordantă, care se manifestă în arhitecturi libere, imperfecte.

O altă trăsătură caracteristică pentru această perioadă stilistică este faptul că artistul se exprimă pe sine însuși. El este capabil să simtă și să selecteze teme acute ale contemporaneității, să le trateze și să le interpreteze într-o manieră proprie, în funcție de dramele și încercările vieții sale. Se remarcă de asemenea durerea artistului în fața condiției personale și generale (pesimismul Weltschmerz-ului), manifestată alături de principiul subiectivismului. În acest context, apare nevoia de evadare a artistului, și refugiul în 3 zone: trecutul (istoric sau legendar), natura (înconjurătoare sau exotica) și lumea visului, a ficțiunii și a paradoxului.

Astfel, observăm o diversificare a tematicii: natura, lumea legendară sau medievală, religiozitatea, confesiunea, ficțiunea, mitul. De asemenea, se creează o puternică legătură, între arte (muzica și literatura, muzica și pictura), conturându-se astfel principiul programatismului. Acesta își propune să amplifice intensitatea emoțiilor, a dramaturgiei actului muzical, și să creeze imagini sugestive, care să completeze cadrul muzical.

Toate aceste trăsături ale romantismului apar sub auspiciul curentului Sturm und Drang, care propune o reformă a artelor. Trăirea, emoția și condiția artistului care nu-și găsește locul în societate, vor fi puse în prim plan. Artistul romantic este o personalitate polivalentă: compozitor memorialist (Hector Berlioz, Richard Wagner), compozitor poet (Robert Schumann, Richard Wagner).

Romantismul cunoaște trei perioade: romantismul timpuriu (1800-1830), romantismul dezvoltat (1830-1880) și romantismul târziu (1890-prima jumătate a secolului XX).

Romantismul timpuriu păstrează arhitectura, organizarea sonoră și unele principii ale esteticii clasice, cu o ușoară tentă de expresivitate subiectivă. Principalii reprezentanți sunt: Franz Schubert și Carl Maria von Weber.

În perioada romantismului dezvoltat, contribuțiile vin din mai multe zone geografice, diferențiate din punct de vedere etnic, istoric și politic. Acest lucru a favorizat pătrunderea modalismului (medieval sau bisericesc, și folcloric), diversificând policrom evantaiul stilistic al epocii. De asemenea, trebuie amintite cele trei mari lucrări ale romantismului francez, care au reprezentat o piatră de temelie pentru cristalizarea stilului: drama „Cromwell”, a lui Victor Hugo, Simfonia fantastică a lui Hector Berlioz și pânza „Libertatea călăuzește poporul”, a lui Eugene Delacroix.

Romantismul târziu își propune să evite banalul și obișnuitul, căutând în permanență să șocheze prin inovații. Se va dezvolta mai ales în spațiul german și austriac. Dintre reprezentanți îi amintim pe : Anton Bruckner, Gustav Mahler, Hugo Wolf, Richard Strauss, Max Reger (neoclastic). O trăsătură importantă a acestei perioade va fi augmentarea extremă a formelor arhitectonice, dând naștere unor capodopere monumentale. Totodată, romantismul târziu reprezintă apogeul folosirii cromatismelor, dinaintea atonalism și serialismului dodecafonic. Cromatismele abundente și modulațiile la tonalitățile depărtate creează instabilitate, tensiune și contraste puternice, diversificând în același timp și paleta de culori sonore.

În perioada romantismului, putem vorbi despre două direcții importante care se conturează : a muzicii vocale(deschisă de Robert Schumann prin cantabilitatea și vocalitatea creațiilor sale) și a muzicii instrumentale (dezvoltată de Franz Liszt, el fiind și creatorul poemului simfonic). Mai puțin prezentă în creația unor compozitori francezi și italieni din perioada romantismului timpuriu, muzica instrumentală s-a afirmat mai mult în perioada romantismului dezvoltat.

Pe plan melodic, ea se bucură de un discurs muzical suplu și elegant, cu teme cantabile care sunt ușor de reținut, uneori chiar obsedante. Sunt utilizate toate intervalele, preferabile în sens ascendent, dar și descendent. Sunt folosite frecvent salturile consecutive de secundă, terță și cvartă, provenite din desfășurarea acordului de trei și patru sunete. Apar posibilități tehnice inimaginabile anterior, datorită diferitelor pasaje de virtuozitate și a salturilor mari ce depășesc octava.

De asemenea, trebuie menționat faptul că estetica romantică este dată de modul de utilizare a cromatismelor în interiorul melodiei. Utilizarea abundentă a acestora a dus la crearea instabilității și a glissării liniei melodice în sens ascendent sau descendent. Treptat, tiparele clasice vor fi sparte. Principiul secvențării și repetării celulelor și motivelor va fi păstrat doar în primă fază. Se disting astfel două direcții: principiul repetabilității (accentuarea unei idei tematice prin introducerea ei în toate părțile unei lucrări) și principiul nonrepetabilității (anihilarea respectării unei idei tematice).

În ceea ce privește planul ritmic, se poate observa o subtilizare a acestuia. Sunt utilizate formule punctate, sincope, contratimpi și diferite formule ritmice provenite din dansurile diferitelor popoare. Simetria clasică conferită de măsurile binare și ternare va fi înlocuită în unele cazuri cu structurile asimetrice ale măsurilor eterogene. Se remarcă de asemenea o libertate și o flexibilitate a ritmului, de indicația: tempo rubato.

Pe plan armonic, înlănțuirile vor păstra tradiția armoniei clasice. Totuși, compozitorii reușesc să aducă noi culori sonore, manifestând o preferință pentru acordul cu septimă micșorată, imprimând o stare de incertitudine. Scriitura este una densă, stufoasă, cu modulații la tonalități îndepărtate.

Din perspectiva genurilor utilizate, putem menționa faptul că sunt folosite atât genuri tradiționale, cât și genuri noi, apărute din nevoia de a exprima mai variat noul conținut ideatic. Dintre marile genuri care au supraviețuit schimbărilor aduse de epoca romantismului, amintim sonata. Pe măsura înaintării în romantism spre epoca modernă, producția de sonate a scăzut considerabil.

Derivată din suita preclasică, sonata este unul dintre cele mai importante genuri ale istoriei muzicii, pe baza căreia s-au articulat celelalte mari genuri: simfonia, concertul și cvartetul. Are la bază tiparul cvadripartit stabilit de Haydn și definitivat de Beethoven: partea I-formă de sonată, partea a II a – lied, temă cu variațiuni, sonată fără dezvoltare, partea a III a – menuet, scherzo, partea a IV a – rondo, rondo sonată, temă cu variațiuni. Pot exista de asemenea și sonate în trei părți.

În perioada romantică, sonata a cunoscut mai multe direcții. Prima este cea a sonatei lirice, manifestată prin creația lui F.Schubert (sonate pentru pian, sonate pentru vioară și pian). Sonatele sale sunt lipsite de virtuozitate, primordiale fiind lirismul și cantabilitatea temelor sale influențate de lied-uri.

Sinceritatea și naturalețea exprimării sale se remarcă mai ales în scriitura viorii prin teme fluide, construite predominant prin mers treptat (tema a doua din Sonata în la minor pentru vioară și pian), pianul având rolul de a crea atmosferă prin suportul armonic. Totodată, trebuie menționat și un început dramaturgic al temelor sale, reliefat prin salturi

foarte mari și schimbări bruște de registre în partitura vioarei: (tema I-Sonata în la minor pentru vioară și pian).

Aceste procedee vor putea fi regăsite și în partitura pianului, în momentele cu expunere tematică. Acum, pianul nu mai are rol de simplu acompaniator, el fiind partener egal al vioarei. De aceea, nu este întâmplător faptul că unele sonate au indicația „pentru pian și vioară„. Acest lucru s-a impus prima dată în sonatele scrise de Mozart și Beethoven, rolul pianului urmând să capete și mai multă importanță odată cu înaintarea în epoca romantică.

Un alt reprezentant al sonatei romantice pentru pian și vioară este J. Brahms, care continuă drumul început de F. Schubert și R. Schumann. Prin cele trei sonate ale sale, deschide un nou drum, cu o scriitură complexă, cu elemente polifonice. Brahms păstrează arhitectura clasică a înaintașilor săi, însă expresia este una puternic romantică, imprimând avânt, sobrietate și greutate discursului muzical. Va fi de asemenea influențat de lied-uri, conferind sonatei o structură ciclică. Un exemplu ar fi Sonata nr.1 pentru pian și vioară, în care regăsim pe parcursul celor trei părți aluzii tematice sau chiar citări ale lied-ului „Regen„. Este intitulată și Regensong, Brahms reușind să creeze imaginea picurilor de ploaie prin formulele punctate ale vioarei din tema întâi a părții întâi(-optimea articulată marchează încă o dată asocierea cu picăturile de ploaie), cât și prin acompaniamentul pianului (pedale armonice suspendate din începutul primei părți sau mersul contrar de arpegii cu evidențierea pilonilor armonici în registrul acut care se datorează salturilor mari. O scriitură foarte densă cu elemente polifonice se poate observa în Sonata a III a pentru pian și vioară, partea I.

BIBLIOGRAFIE:

1. BUGHICI, Dumitru, Dicționar de genuri și forme muzicale, Editura Muzicală, București, 1978
2. CĂLINESCU, George; CĂLINESCU, Matei; MARINO, Adrian; VIANU, Tudor, Clasicism, Romantism, Baroc, Editura Dacia, Cluj, 1971
3. CIOCANU, Dinu, O teorie semiotică a interpretării muzicale, Editura Universității Naționale de Muzică, București, 2006 COOK, Nicholas, A Guide to Musical Analysis, W. W. Norton & Company, New York, London, 1992
4. COROIU-MĂNIUȚ, Petruța, Tratat de forme și genuri muzicale, Vol.1, Editura Universitaria, Craiova, 2014

